



Чайактуальніше

УДК 338.637
© 2018

ФУНКЦІОНУВАННЯ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗИ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ПРОДОВОЛЬЧІЙ СИСТЕМІ

М.В. Гладій¹, М.П. Сичевський²

^{1,2} доктори економічних наук, професори, академіки НААН

¹ Національна академія аграрних наук України

вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 9, м. Київ, 01010, Україна

² Інститут продовольчих ресурсів НААН

вул. Євгена Сверстюка, 4-А, м. Київ, 02002, Україна

e-mail: ¹inter.naas@gmail.com, ²sychevkiy@ipr.net.ua

Надійшла 30.03.2018

Мета. Узагальнити основні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України та обґрунтувати її внесок у глобальну продовольчу систему. **Методи.** Системного узагальнення, аналізу та синтезу, розрахунково-аналітичний, порівняння, графічний. **Результати.** Виявлено основні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України та обґрунтовано її внесок у глобальну продовольчу систему. Здійснено порівняння індикаторів доступності та достатності споживання м'ясної продукції, розглянуто показники балансу ринку м'ясної продукції в Україні та Світі. Визначено основні проблеми, які стоять на заваді розвитку м'ясопереробної галузі України та запропоновано напрями їх розв'язання. **Висновки.** Варто зобов'язати підприємців — власників або орендарів земельних угідь, які вирощують зернові, — утримувати оптимально можливу кількість поголів'я худоби (залежно від продуктивності землі). Розрахунки показують, що мінімально можливим навантаженням на кожні 100 га сільгоспугідь є 55 голів великої рогатої худоби.

Ключові слова: продовольча система, м'ясопереробна галузь, глобалізація, споживання тваринної продукції, експорт, імпорт, додана вартість.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201805-01>

У сучасній світовій практиці досліджень різногалузевих ланцюгів виробництва та споживання продовольства з недавнього часу використовується поняття «продовольча система» (food system), яке в Україні ще не одержало широкого застосування та законодавчого закріплення. Науковці, які досліджували це

питання, здебільшого поділяють думку, що продовольча система інтегрує всі процеси, пов'язані з вирощуванням, збиранням, переробкою, пакуванням, транспортуванням, маркетингом, споживанням та утилізацією харчових продуктів і упаковки для підвищення їхньої екологічної, економічної, соціальної

ефективності. Розгалужені зв'язки цієї системи взаємопов'язують сукупність інституційних, правових, економічних, фінансово-кредитних важелів і чинників, сприяють збільшенню обсягів виробництва продовольства та забезпеченню продовольчої безпеки, ефективному використанню природних та виробничих ресурсів, підготовці кадрів, інноваційному розвитку, формуванню культури споживання й уявлень про здорове харчування, захисту довкілля, безпечності та якості харчових продуктів [1, 2].

Будь-яка продовольча система має можливість виробляти продовольчі товари, необхідні для повноцінного, збалансованого харчування, зміцнення здоров'я і збільшення тривалості життя населення. Водночас, у цій системі виокремлюються певні види промислової діяльності, результати якої визначають рівень продовольчої безпеки в країні. У цьому сенсі важливою компонентою виробничого блоку продовольчої системи є м'ясопереробна галузь, яка на даний час має проблеми, що погіршують стан продовольчої безпеки.

Аналіз літературних джерел. Дослідження, присвячені розвитку різних секторів продовольчої системи, відображені в роботах зарубіжних вчених, зокрема, Корнельського університету (м. Ітака, штат Нью-Йорк, США) [4] та Швейцарського федерального технологічного інституту (м. Цюріх) [5]. Праці сучасних вітчизняних вчених цього напрямку досліджень представлені в роботах Я. Гадзала, М. Сичевського, Л. Дейнеко, Г. Калетніка, О. Коваленко [1–3; 7]. Чималий внесок у дослідження ринків продовольства зробили вчені В. Андрійчук, В. Бойко, П. Борщевський, Т. Зінчук, М. Кропивко, Ю. Лупенко, Ю. Лузан, М. Малік, В. Месель-Веселяк, Т. Мостенська, П. Саблук, М. Хвесик, О. Шпичак та ін.

Мета досліджень. Узагальнення основних тенденцій розвитку м'ясопереробної галузі України та обґрунтування її внеску в глобальну продовольчу систему.

Результати досліджень. Раціональний розвиток виробничо-збутових ланцюгів у продовольчій системі дає можливість збільшити доходи і підвищити економічну вигоду завдяки зростанню ефективності, доданої вартості, обсягів реалізації, прибутку, створенню робочих місць. Промислове виробництво м'ясної продукції в ланцюгу

доданої вартості є наступним етапом після вирощування сільськогосподарських тварин й охоплює процеси забою худоби, первинної та вторинної переробки м'яса, виробництва широкого асортименту м'ясопродуктів.

За даними Національної асоціації виробників м'яса та м'ясопродуктів України «Укрм'ясо» м'ясопереробну галузь у продовольчій системі України в 1990 р. представляли 152 підприємства в 25-ти обласних центрах, потужністю від 50 т до 200 т м'яса за зміну, а в кожному районному центрі — від 15 до 50 т м'яса за зміну. Нині в Україні функціонує близько 40 підприємств середньої потужності (від 15 до 50 т м'яса за зміну) та понад 1 тис. малих підприємств та цехів, які виробляють від 100 кг до 2 т м'ясної продукції за зміну. Таким чином, виробничі потужності з переробки м'яса за період з 1990 р. зменшилися майже вдвічі.

Основною проблемою галузі в даний час є значний дефіцит сировини внаслідок різкого зниження вітчизняного поголів'я худоби. Впродовж 1990-2017 рр. вирощування сільськогосподарських тварин значно скоротилося: ВРХ — більше ніж у 6 разів, до 3628,4 тис. гол., у тому числі, корів — у 4,4 раза, до 2063,9 тис. гол.; поголів'я свиней — у 3,2 раза, до 6120,4 тис. гол.; птиці — в 1,2 раза, до 205102,9 тис. гол.

Слід зазначити, що за цей період майже в 6 разів знизилася чисельність поголів'я великої рогатої худоби на 100 га сільськогосподарських угідь — з 57 гол. у 1990 р. (у тому числі — 22 корови) до 10 гол. у 2017 р. (у тому числі — 6 корів).

Скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин є наслідком системних змін, зокрема, суспільно-економічних відносин в агропромисловому комплексі, коли були зруйновані великі та спеціалізовані господарства з вирощування та відгодівлі худоби й свиней. Припинено також вирощування свиней, яке здійснювалося на спеціальних дільницях при м'ясокомбінатах. Погіршилася якість відгодівлі худоби — маса тварин, що надходять на м'ясопереробні підприємства, постійно знижується. Середня забійна маса 1 гол. великої рогатої худоби, реалізованої на забій, становила у 1990 р. — 214 кг, у 2016 р. — 166 кг; свиней — у 1990 р. — 92 кг, у 2016 р. — 87 кг.

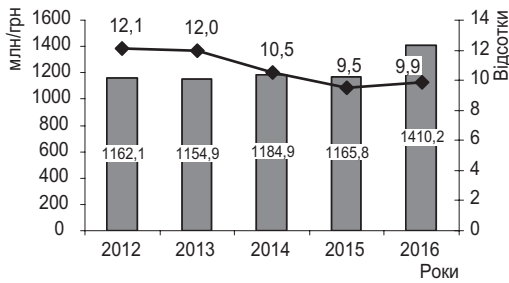


Рис. 1. Порівняння динаміки доданої вартості у м'ясопереробній галузі та її частки в структурі харчової промисловості: ■ — додана вартість, млн грн; ◆ — частка доданої вартості в структурі харчової промисловості, %

Джерело: розроблено на основі даних Держстату України

Зниження кількості поголів'я худоби та низька якість відгодівлі призвели до дефіциту сировини на підприємствах харчової промисловості й, відповідно, зумовили зменшення обсягів переробленої продукції. За даними Державної служби статистики України за 2016 р. було вироблено м'яса у забійній масі майже вдвічі менше, ніж у 1990 р. — лише 2323,6 тис. т, з них: яловичини і телятини — 375,6 тис. т; свинини — 747,6; птиці — 1166,8 тис. т. Змінилася також структура виробництва м'яса за видами на користь м'яса птиці.

Впродовж останніх 5-ти років відбулися структурні зміни в динаміці основних економічних показників галузі (рис. 1). Знизилася частка доданої вартості м'ясопереробної галузі в структурі харчової промисловості. Незважаючи на незначне зростання доданої вартості (з 1162,1 до 1410,2 млн грн), її частка в загальній структурі харчової промисловості знизилася з 12,1 до 9,9%.

У 2016 р. м'ясо і м'ясні продукти займали 13,2% у загальному обсязі реалізованої продукції харчової промисловості і поступалися в її вартісній структурі лише олієжировій галузі (23%) та виробництву напоїв (14,6%).

Слід зазначити, що в продовольчій системі України вже тривалий час фактичне споживання м'ясних продуктів населенням відстає від рекомендованої норми (80 кг/особу/рік) — за останні 5 років це відставання перевищувало 35%. У 2017 р. споживання м'яса однією особою становило в середньому 52 кг на рік,

з них 14% припадало на яловичину, свинину — 34, м'ясо птиці — 52%. На відміну від України, середньостатистичний мешканець країн Євросоюзу споживає м'яса в середньому 98 кг/особу/рік, а в США на кожного жителя припадає 120 кг м'яса на рік [8].

Впродовж 2015–2017 рр. середньостатистичний житель України щодня споживав в середньому 90 г білків (протеїнів). Це один з найнижчих показників серед країн ЄС і на 43% нижче, ніж у США, де населення споживає в середньому 128 і 161 г білка на добу відповідно [8]. Водночас, протеїни тваринного походження в загальній кількості спожитих українцями білків становлять лише 35 г на добу, тобто вдвічі нижче від рекомендованої норми. Згідно з новим стандартом — Наказом МОЗ України щодо норм фізіологічних потреб населення в основних харчових речовинах і енергії (№ 1073, від 03.09.2017 р.), введеним у дію в грудні 2017 р., понад 65% білка в раціоні людини (залежно від віку) має бути тваринного походження. Наприклад, у раціоні чоловіків віком від 30 до 40 років, які не займаються важкою фізичною працею, достатньо 147 г білка на добу, зокрема 100 г білка тваринного походження (м'ясо, риба, яйця) і 47 г — рослинного походження (круп, бобові та ін.). Фактично ж споживання українцями білків тваринного походження значно менше, ніж в розвинених країнах світу: на 38%, ніж у середньому по країнах Європи і на 49%, — ніж у США (рис. 2).

В Україні економічна доступність до основних харчових продуктів обмежується платоспроможністю населення. Найбільшу частину витрат на харчування домогосподарства витрачають на м'ясні продукти (22%, 2016–2017 рр.). Ситуацію ускладнює зниження реальних доходів населення, яке супроводжується наростаючою інфляцією. Якщо в 1990 р. середньомісячна вартість продуктового набору становила 19,5% сукупних грошових витрат, то в 2017 р. витрати на продовольчі товари в середньому становили 57,5%.

Внесок м'ясопереробної галузі України у глобальну продовольчу систему характеризують показники балансу попиту і пропозиції м'ясної продукції (таблиця).

Частка вітчизняної м'ясопереробної галузі у структурі глобального виробництва м'ясної продукції впродовж двох останніх

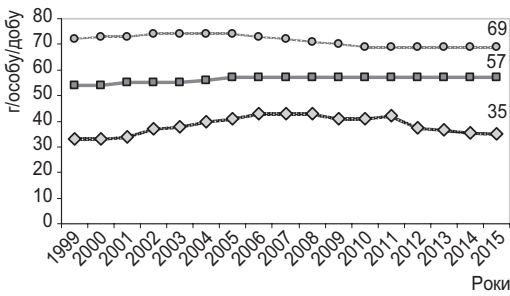


Рис. 2. Середнє споживання білків тваринного походження в Україні, ЄС і США (середній показник за 3 роки, г/особу/добу): —◆— Україна; —■— ЄС; —○— США

Джерело: розроблено на основі «Food security indicators»//Available at: <http://www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/>

років зберігається на рівні 0,72%. При цьому в структурі світового виробництва курятини Україна займає стабільні 1,3%. За прогнозами Світового банку ця частка у 2018 р. може збільшитися принаймні на 0,04%.

Балансова структура загального споживання м'яса домогосподарствами в продовольчій системі України значно відрізняється від середньосвітових показників. Пропорція (%) між основними видами спожитого м'яса (яловичина/свинина/курятини) у 2017 р. розподілилася так: Світ — 23/43/34; Україна — 14/37/48. Отже, у глобальному фонді споживання м'яса переважає свинина (43%), а у фонді споживання України — курятини (48%).

Зовнішня торгівля м'ясною продукцією в глобальній продовольчій системі демонструє інші пропорції. В експортних поставках фізичних обсягів продукції 1-ше місце у світі займає курятини, 2-ге — яловичина, 3-тє — свинина. Фізичні обсяги світового експорту яловичини та свинини впродовж 2016–2017 рр. майже не змінилися, а обсяги експорту курятини підвищилися на 3,7%. На це зростання певним чином вплинула й Україна, яка за певний період поставила на зовнішній ринок

Показники балансу попиту і пропозиції м'ясної продукції в Україні та їх внесок у глобальну продовольчу систему

М'ясо	2016 р.			2017 р.			2018 р. (прогноз)		
	Світ	Україна	% від Світу	Світ	Україна	% від Світу	Світ	Україна	% від Світу
<i>Виробництво, млн т</i>									
М'ясо всіх видів	321,0	2,32	0,72	322,4	2,33	0,72	326,8	2,35	0,72
з них:									
яловичина і телятина	60,44	0,37	0,60	61,37	0,36	0,58	62,55	0,35	0,56
свинина	109,97	0,76	0,69	111,03	0,73	0,66	113,07	0,71	0,63
курятини	89,10	1,17	1,31	90,18	1,21	1,34	91,28	1,26	1,38
<i>Загальне споживання домогосподарствами, млн т</i>									
М'ясо разом	255,75	2,19	0,86	258,09	2,20	0,85	262,23	2,22	0,85
у тому числі:									
яловичина і телятина	58,71	0,33	0,56	59,36	0,31	0,52	60,55	0,31	0,52
свинина	109,67	0,82	0,75	110,59	0,81	0,73	112,58	0,81	0,72
курятини	87,37	1,01	1,16	88,14	1,05	1,19	89,09	1,06	1,19
<i>Експорт, млн т</i>									
М'ясо разом	28,43	0,302	1,06	29,14	0,351	1,20	29,98	0,35	1,17
у тому числі:									
яловичина і телятина	9,42	0,048	0,51	9,791	0,06	0,62	10,06	0,050	0,50
свинина	8,32	0,009	0,11	8,271	0,01	0,13	8,48	0,005	0,06
курятини	10,69	0,24	2,25	11,079	0,27	2,45	11,44	0,29	2,53
<i>Імпорт, млн т</i>									
М'ясо разом	24,6	0,18	0,74	24,68	0,23	0,94	25,31	0,23	0,91
у тому числі:									
яловичина і телятина	7,69	0,01	0,18	7,75	0,01	0,18	7,99	0,02	0,19
свинина	7,97	0,08	0,98	7,88	0,09	1,18	8,05	0,11	1,37
курятини	8,94	0,09	0,96	9,05	0,12	1,34	9,27	0,11	1,19

Джерело: розроблено за даними Держстату України та Світового банку.

м'яса птиці на 3% більше. Слід зазначити, що в глобальних обсягах експорту курятини частка України займає близько 2,5% і, очевидно, що ця частка зростатиме.

Чималі сподівання на збільшення експорту м'яса і м'ясних продуктів поклалися на нещодавно введена в дію Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. В рамках цієї угоди діє режим взаємного квотування неоподатковуваних митом поставок м'яса і м'ясних продуктів. На жаль, ні за номенклатурою, ні за обсягами зазначені квоти не відповідають експортному потенціалу України. З 2016 р. квоти на експорт в ЄС м'яса великої рогатої худоби становили 12 тис. т, свинини — 40, птиці — 36 тис. т, однак ні по першій, ні по другій із зазначених позицій квоти не було використано. Водночас експортні квоти на поставки м'яса птиці та харчових субпродуктів із птиці в 2016 р. було використано на 43%, а впродовж першої половини 2017 р. квота на безмитне ввезення цієї категорії продукції була використана повністю.

Серед українських підприємств, які мають право на експорт харчових продуктів на територію ЄС (їх нині 98), дозвіл на ввезення м'ясної продукції мають лише 6 виробників м'яса птиці і 2 виробники — продуктів з цього м'яса [9]. Проблемою до цього часу є стандартизація, сертифікація та впровадження системи НАССР. Ступінь гармонізації національних та чинних в Україні міждержавних стандартів щодо м'яса, м'ясних продуктів та іншої тваринної продукції становить 10,8% (на кінець 2017 р. гармонізовано до міжнародних вимог лише 27 стандартів із 251). У вересні 2017 р. система НАССР стала обов'язковою для групи підприємств, що виробляють харчові продукти із непереробленими інгредієнтами тваринного походження. Це — молокозаводи, бойні і підприємства з переробки м'яса, а 20 вересня 2019 р. ці процедури мають бути впроваджені на всіх малих підприємствах.

Незважаючи на певні позитивні результати виробників м'ясної продукції на зовнішньому

ринку, вітчизняний ринок є надто відкритим для ввезення в країну аналогічної продукції іноземного виробництва. Загалом, Україна не є великим імпортером м'яса, оскільки істотно скоротила закупівлі, починаючи з 2013 р. Імпорт яловичини впав майже до нуля через низький внутрішній попит, зумовлений високою ціною. Водночас, останніми роками в країну завозиться 90–120 тис. т свинини та курятини. Якщо підвищення обсягів імпорту свинини ще можна пояснити несприятливою епізоотичною ситуацією в країні й, відповідно, її дефіцитом на внутрішньому ринку, то зростання імпортних поставок курятини (на 40% у 2017 р. проти минулого року) створює, на перший погляд, дивну ситуацію, оскільки Україна нині є потужним виробником м'яса птиці і входить до ТОП-10 її світових експортерів. Цю ситуацію експерти м'ясного ринку пояснюють тим, що імпортується дешева сировина для м'ясопереробної галузі у вигляді м'яса механічного обвалювання та пташиних субпродуктів (нутрошків). Середня ціна м'яса птиці в імпорті у 2016 р. становила 40 центів за 1 кг або 12 грн/кг з ПДВ. Натомість, експортується з країни більш якісне куряче м'ясо, в тому числі, й філе, середня ціна якого становить більше 1 дол. за 1 кг [10].

Серед важливих проблем, які стоять на заваді розвитку м'ясопереробної галузі, як і всієї продовольчої системи, слід також назвати: низьку заінтересованість бізнесу в докорінному оновленні виробничих потужностей через високі ризики інвестування; проблеми валютного регулювання; низький рівень використання механізму державно-приватного партнерства у реалізації інфраструктурних та інноваційних проектів; виїзд за кордон висококваліфікованих кадрів у всіх сферах діяльності та, загалом, відсутність моделі державної підтримки розвитку інновацій. Крім того, через зарегульованість діяльності бізнесу рівень включення вітчизняних підприємств у світові ланцюги доданої вартості є низьким [9].

Висновки

Здійснені дослідження вказують на те, що виробництво і споживання м'яса в глобальному вимірі підвищуватимуться,

а зростаюча конкуренція між різними видами м'ясної продукції та її експортом створюють безліч можливостей для виробників

сировини та м'ясопереробників. Зростання виробництва та експорту м'яса світові експерти в основному пов'язують із Бразилією, Китаєм і США. Водночас, незважаючи на те, що тенденції торгівлі відображають майбутнє збільшення попиту на м'ясні продукти, проблеми доступу населення до цієї продукції, поширення хвороб тварин (пташиний грип, африканська чума свиней) та політичні негаразди можуть обмежити міжнародну торгівлю і стати причинами невизначеності на наступний період.

Хоча принципи НАССР в Україні закріплені законодавчо, проте успіх виробників м'ясної продукції значною мірою залежить від активізації зусиль щодо гармонізації вітчизняного законодавства в галузі безпеки харчових продуктів і ветеринарії з європейськими аналогами. Ця робота має супроводжуватися модернізацією виробництва м'ясопродуктів, ґрунтуватися на раціональному використанні сировини різної якості, застосуванні сучасних наукових способів її обробки з підвищенням функціонально-технологічних властивостей сировини.

Практика показує, що в Україні акредитація виробників м'ясної продукції на відповідність вимогам ЄС є трудомісткою справою. Швидко здійснити всі необхідні процедури не вдається навіть найбільш передовим у технічному й санітарному сенсі підприємствам. Разом з тим ці клопоти не спростовують необхідності пошуку відповідної збутової ніші на насиченому й вимогливому ринку ЄС. Для України, в умовах сформованої світової кон'юнктури, перспективним напрямом є виробництво м'яса птиці. Завдяки значно

нижчій, ніж у країнах ЄС, собівартості її вирощування, а також меншим витратам на забій і первинну переробку, вироблене в Україні м'ясо птиці займає хороші конкурентні позиції на ринку ЄС, не поступаючись аналогічній продукції, що ввозиться з інших країн світу.

Відродження поголів'я великої рогатої худоби в продовольчій системі України потребує відновлення діяльності самостійних відгодівельних комплексів із застосуванням інтенсивної відгодівлі тварин на сучасній науковій основі, забезпечення цих комплексів передовою технікою, збалансованими за вітамінним і мінеральним складом кормами. Значним резервом збільшення виробництва яловичини, поряд з інтенсифікацією вирощування та відгодівлі худоби молочних і комбінованих порід, є розвиток галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

Також варто зобов'язати підприємців — власників або орендарів земельних угідь, які вирощують зернові, — утримувати оптимально можливу кількість поголів'я худоби (залежно від продуктивності землі). Розрахунки показують, що мінімально можливим навантаженням на кожні 100 га сільгоспугідь є 55 гол. великої рогатої худоби. Така щільність дасть можливість вести органічне виробництво та спеціалізуватися на вирощуванні продукції рослинництва без втрат для скотарства. Мінімальна кількість сільськогосподарських тварин на 1 га сільськогосподарських угідь регламентується Постановою Кабінету Міністрів України № 241 від 30 березня 2016 р. Це певним чином вплине на процеси відродження галузі і збереження родючості українських чорноземів.

Гладий М.В.¹, Сычевский М.П.²

¹Національна академія аграрних наук України, ул. Михаила Омеляновича-Павленко, 9, г. Киев, 01010, Україна; ² Інститут продовольствених ресурсів НААН, ул. Евгения Сверстюка, 4-А, г. Киев, 02002, Україна; e-mail: ¹inter.naas@gmail.com; ² sychevkiy@jpr.net.ua

Функціонування м'ясопереробної галузі України в глобальній продовольчій системі

Цель. Обобщить основные тенденции развития мясоперерабатывающей отрасли Украины

и обосновать ее вклад в глобальную продовольственную систему. **Методы.** Системного обобщения, анализа и синтеза, расчетно-аналитический, сравнения, графический. **Результаты.** Выявлены основные тенденции развития мясоперерабатывающей отрасли Украины и обоснован ее вклад в глобальную продовольственную систему. Проведено сравнение индикаторов доступности и достаточности потребления мясной продукции, рассмотрены показатели баланса рынка мясной продукции в Украине и Мире. Определены основные проблемы, которые мешают развитию мясоперерабатывающей отрасли Украины и предложены направления

их рішення. **Висновки.** Необхідно об'язати предпринимателів — власників або арендаторів земельних угод, вирощуючих зернові, — зберігати оптимально можливе кількість поголів'я скота (в залежності від продуктивності землі). Розрахунки показують, що мінімально можлива навантаження на кожні 100 га сільхозугод — 55 гол. крупного рогатого скота.

Ключові слова: продовольствена система, м'ясопереробна галузь, глобалізація, споживання тваринницької продукції, експорт, імпорт, додана вартість.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201805-01>

Hladii M.¹, Sychevskiy M.²

¹National academy of agrarian sciences of Ukraine, Mykhailo Omelianovych-Pavlenko Str. 9, Kyiv, 01010, Ukraine, ²Institute of Food Resources of NAAS, Yenhen Sverstiuka Str. 4-A, Kyiv, 02660, Ukraine; e-mail: ¹inter.naas@gmail.com, ²sychevkiy@ipr.net.ua

Meat-processing industry of Ukraine in global food system

The purpose. To summarize the main trends

in the development of meat-processing industry of Ukraine and to justify its contribution into global food system. **Methods.** System generalization, analysis and synthesis, computational and analytical, comparison, graphic. **Results.** Main trends in the development of meat-processing industry of Ukraine are revealed and its contribution into global food system is justified. Indicators of availability and sufficiency of meat products for consumption are compared, and meat market balance indicators in Ukraine and in the world are considered. Main problems preventing development of meat-processing industry in Ukraine are determined and directions for their solution are put forward. **Conclusions.** It is necessary to oblige businessmen or tenant farmers growing grain crops to keep the optimal number of livestock (depending on productivity of lands). Calculations show that the minimum possible load for every 100 hectares of farmlands is 55 animals.

Key words: food system, meat processing industry, globalization, consumption of animal products, export, import, value added.

<https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201805-01>

Бібліографія

1. Сичевський М.П., Дейнеко Л.В. Організаційно-економічна сутність категорії «Продовольча система». *Продовольчі ресурси*. 2014. № 3. С. 4–9.
2. Харчова промисловість України: стратегічні аспекти розвитку: моногр.; за заг. ред. акад. НААН Я.М. Гадзала; Інститут продовольчих ресурсів НААН. Київ: Аграр. наука, 2016. 380 с.
3. Сичевський М.П., Полещук О.Б., Коваленко О.В. Формування національної продовольчої системи: сучасність та перспективи. *Продовольчі ресурси*. 2013. № 1. С. 8–21.
4. *Our Food System*. Experiential Learning & Action for Youth and Their Communities. Cornell University, Ithaca, New York. 2016. 121 p. URL: <https://cpb-us-east-1-juc1ugur1qwqqq4.stackpathdns.com/blogs.cornell.edu/dist/f/575/files/2016/03/newlogoDiscovering-Our-Food-System-2lyk76c.pdf>.
5. *Johan Six*. Resilience in Food Systems. World Food System Centre, ETH Zurich). 2014. URL: <https://www.ethz.ch/content/main/en/news-und-veranstaltungen/eth-news/news/2014/01/resilience-in-food-systems.html>
6. Zinchuk T., Kutsmus N., Kovalchuk O., Dankovych V., Usjuk T. Institutional Transformation of Ukraine's Agricultural Sector. *Review of Economic Perspectives*. V. 17, Is.1. 2017. P. 57–80 (Scopus).
7. Melnichuk M., Zavalevka V., Hadzalo Y. et al. Competitiveness and Private Sector Development: Ukraine 2011: Sector Competitiveness Strategy. *OECD Publishing*. 2012. 192 p.
8. Дятловская Е. Составлен рейтинг стран-мясопоедов. *Агроинвестор*, 2016. № 10.
9. *Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 275-р від 3 квітня 2017 р.* URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D1%80www.kmu.gov.ua/>
10. Бурка А., Гончар В. та ін. Практичний довідник експортера м'ясної продукції. Матеріал підготовлено у рамках проекту Ради з питань експорту продовольства (UFEB) та ФАО/ЄБРР «Україна: розвиток потенціалу асоціацій агробізнесу в розширенні експортних ринків». 2017. 104 с.